

STADSHOLMEN

KRONAN 1

Fjällgatan 38A och B

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturreserveratet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsammans med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- 1 STENHUS**
- 2 TRÄHUS**
- 3 MURAD FÖRRÄDSBYGGNAD**

GÅRDEN TILL FJÄLLGATAN 38 I BÖRJAN AV 1900-TALET. BILDEN ÄR TAGEN MOT NORR MED STENHUSET TILL VÄNSTER I FONDEN. TILL HÖGER SKYMTAR TRÄHUSETS TAK. BYGGNADEN NÄRMAST REVS I BÖRJAN AV 1930-TALET. FOTO SSM, E28143.

Kronan 1 har ett trähus från den första tiden efter branden på Katarinaberget 1723 och ett stenhus från 1750-talet. Stenhuset är en tidstypisk och mycket välbevarad byggnad från 1700-talets mitt. Trähuset har en senare panelinklädnad som är ett fint exempel på den klassiserande panelarkitekturen från tiden omkring 1800.

Invändigt har det bara gjorts små ändringar av planlösningarna under åren, och stenhusets trapphus är i det närmaste intakt från byggnadstiden. På flera håll i byggnaderna finns dörrfoder, dörrar och karaktäristiska beslag från 1700-talets mitt. Ett stort antal eldstäder har bevarats. Av särskilt intresse är de enkla öppna spisarna i stenhuset som vittnar om uppvärmningsförhållanden innan kakelugnen blev effektiv och allmän under 1700-talets senare del. Trähuset har en särskilt välbevarad lägenhet som ger en god bild av äldre bostads- och byggnadsskick. Här finns bland annat en blåvit kakelugn från 1700-talet och en välbevarad kökspis med järnspis av stort intresse.

Fastigheten Kronan 1 är blåvärderad enligt Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Under 1600-talet fanns på den norra och branta sidan av nuvarande Fjällgatan stora tomter som bland annat utnyttjades till trädgårdsodlingar. Tomterna på södra sidan av gatan var mindre och bebyggda mestadels med trähus. Närheten till vattnet gjorde att många av de boende var verksamma inom sjöfarten eller arbetade vid något av skeppsvarven. En brand ödelade större delen av bebyggelsen i

FJÄLLGATAN 38 MED TRÄHUSET FRÅN 1720-TALET OCH STENHUSET FRÅN 1750-TALET. FOTO J. MALMBERG.

Katarina församling 1723. På Fjällgatans sydsida byggdes, precis som före branden, timmerhus, och på de terrasserade bergstomterna norrut anlades trädgårdstäppor. Genom myndigheternas förbud mot trähusbyggande senare under 1700-talet uppfördes fler och fler stenhus. De flesta bevarade bostadshusen av trä kan därför dateras till det tidiga 1700-talet.

Under 1800-talet kompletterades Fjällgatans låga bebyggelse med några flervåningshus. Då Stadsgården sprängdes fram under århundradets senare del försvann flera hus vid Fjällgatans norra sida och sammanhanget med hamnen förlorades. År 1907 byggdes Stadsgårdshissen för hamnarbetarna och ungefär samtidigt sprängdes för Katarinavägen och Renstiernas gata vilket medförde att Fjällgatan bröts och delades i två. Den västra delen heter numera Mäster Mikael's gata.

Fjällgatan har idag en unik gatubild med välbevarad trä- och stenhusbebyggelse från 1700- och 1800-talen. Väster om Lilla Erstagatan har inga kompletteringar eller påbyggnader av husen skett under 1900-talet. De grönskande trädgårdarna på slutningarna är också en viktig del av miljön. Redan 1913

motionerade Anna Lindhagen, ledamot av stadsfullmäktige, om att området skulle bli ett kulturresevat och räddas åt eftervärlden. Beslutet kom dock att dröja till 1956.

HISTORIK

Husen under 1700-talet

Före 1723 omnämns "Rolands kvarn" på platsen. Det höga läget gjorde platsen lämplig för en väderkvarn, men byggnaden förstördes i branden 1723. År 1730 var tomten bebyggd med ett timmerhus med två rum, källare och torvtäckt tak. Byggnaden var bostad för kofferdisjömannen (inom handelssjöfarten) Erich Holmberg med familj samt en hyresgäst, fattiga timmermansänkan Elisabeth Malm. Enligt 1755 års mantalslängd hade huset då sålts av Holmbergs änka Britta till mågen Petter Forsberg. Av handlingen framgår också att huset byggts om.

Petter Forsberg lät 1758 uppföra ett stenhus vägg i vägg med trähusets västra gavel och med en kort flygel in mot gården. Av en ganska knapphändig brandförsäkring från 1772 framgår att stenhuset hade två våningar med varsin lägenhet samt inredd vind

PLANKDÖRR MED GÅNGJÄRNSBESLAG FRÅN 1700-TALET. FOTO J. MALMBERG.

BLÅVIT KAKELUGN FRÅN 1700-TALET.
FOTO J. MALMBERG.

ovanpå en hög källare ovanför marknivån. Källarvåningen innehöll bland annat en portgång till gården och en bagarstuga. Om huset i öster nämns att det är byggt av både sten och trä och att det har två våningar med varsin lägenhet. En visthusbod och vedbodas tycks vara inrymda i en flygel, som åtminstone delvis är murad, mot gården. Vid trappan till övre gården nämns en bjälkkällare med gråstensmurar och en överbyggnad av trä som innehåller mangelbod och vedbod.

Husen under 1800-talet

Vid Brandkontorets besiktning 1814 anmärktes på att den gamla beskrivningen var så ofullständig att en ny måste göras. Nya byggnader som hade tillkommit var bland annat en utvändigt trappa med tegeltak till trähusets andra våning och ett lusthus i trädgården. Någon ny beskrivning gjordes dock inte förrän 1857 av dåvarande ägaren Charlotte Höckert. Här förtydligas bland annat att det panelklädda trähuset har en murad yttervägg mot gården och en flygel i två våningar vid östra tomtränan som innehåller bland

annat vedbodas. På tomten fanns flera byggnader av både trä och sten. Inga större förändringar tycks ha gjorts invändigt.

Fastigheten förvärvades av staden 1904.

Upprustning och renovering

Husen var i början av 1980-talet fortfarande omoderna. Flera lägenheter saknade till exempel rinnande vatten, och i en av lägenheterna lagades maten på en järnspis. En omfattande modernisering och upprustning skedde 1981–1983. I och med detta försågs samtliga lägenheter med badrum och nya tidstypiska kök. En viss förändring av rumsfunktionerna gjordes för att rymma de nya utrymmena. I stenhuset inreddes till exempel kök i rum mot gatan och de tidigare köken blev tamburer och badrum.

Stadsmuseet medverkade vid projekteringen och en viktig uppgift blev att värna om stenhusets trapphus med dörrar från 1700-talet. Trapphusets övre del inleddes i lägenheten högst upp, men i övrigt bevarades det äldre utseendet.

FÖNSTER MED TÄRNINGSSPRÖJS AV 1700-TALSTYP. FOTO J. MALMBERG.

BYGGNADSBESKRIVNING

Tomten sluttar kraftigt mot norr och är indelad i ett övre och ett nedre parti. Den övre delen är numera obebyggd, förutom en bevarad dasslänga i faluröd panel, och fungerar som trädgård. Här finns två trädäck på mark samt gräsytor, prydnadsväxter och grusgångar. Staket och plank av trä avgränsar trädgården mot andra fastigheter. En trätrappa leder till den nedre nivån. En trappa går även direkt från övre gården till trähusets trapphus.

På den nedre nivån sluter sig byggnaderna omkring en liten innergård som är belagd med kullersten. I öster står trähuset från 1720-talet med en senare flygel. I gårdens mitt, mot terrasseringen finns en murad ekonomibyggnad med förråd som nås från trätrappan till övre gården, sannolikt den bjällkällare som nämns 1772. Stenhuset i väster är uppfört i vinkel och en portgång genom byggnaden leder från Fjällgatan in till gården.

Stenhuset

Det slätputsade stenhuset har två våningar och inredd vind ovanför en hög grundmur. Mot gatan är taket, som ofta vid 1700-talets mitt, brutet och täckt med enkupigt tegel. Fönstren, med smäckra och spröjsade bågar, är placerade i liv med fasaden. Portgången är placerad till vänster i gatufasaden och porten är en enkel pardörr med målade pärlspontbräder. Från portgången kommer man in i trapphuset som har en välbevarad karaktär från byggnadstiden med

vitputsade väggar, golv och trappor av kalksten, kraftiga dörrfoder från 1700-talet, halvfranska fyllningsdörrar och dörrar med utanpåliggande fyllningar. Ett par infällda skåp har också sparats.

Lägenheterna mot gatan har äldre snickeriinredning som halvfranska dörrar med kraftigt profilerade foder, bröstpaneler från 1700-talet och på våning 2 trappor även smygpaneler i fönstren. Här finns också vita kakelugnar från 1800-talet i samtliga rum. I de båda lägenheternas större rum finns trägolv från 1700-talet med breda golvplank medan övriga rum har smalare brädgolv från 1800-talets senare del.

Trappan till vindsvåningen är byggd i trä. Här finns en polykrom kakelugn från 1800-talet och en bevarad köksspis med kupa. Trägolven är från 1980-talet.

Trähuset

Gatufasaden med grönmålad locklistpanel är välbevarad och karaktärsfull med oregelbunden fönstersättning och skevheter som uppkommit då timmerstommen rört sig. Knutlådorna har klätts in och utformats som klassicerande pilastrar och den hyvlade taklisten är rikt profilerad. Taket är brutet och lagt med handslaget enkupigt tegel. Den lilla takkupan som hör till den oinredda vinden har ett bevarat äldre fönster. Bottenvåningens fönster har fönsterluckor och smäckra snickerier från 1800-talet och flera handblåsta glasrutor. På övervåningen finns ett blindfönster.

Gårdsfasaden är putsad och avfärgad på samma sätt som stenhuset. Flygeln är låg och byggd ovanpå äldre murade källare och kragar ut över de ålderdomliga bräddörrarna till källarutrymmena. Fasaden är av locklistpanel och taket är lagt med enkupigt tegel och plåt. Flygeln fungerar som förråd och förstuga med trapphus till trähusets två lägenheter. Trätrappan, stengolvet och ytskikten är sentida men här finns också en kraftig valvbåge i ett utrymme som förut var källare och som av Stadsmuseet tolkats som en möjlig rest från kvarnbyggnaden som brann 1723. Två förrådsdörrar har 1700-talsbeslagning och ett av fönstren är från 1700-talet med tärningar i spröjskorsen och tidsenliga hörnbeslag.

De två lägenheterna har båda välbevarad inredning från 1700- och 1800-talet. I bottenvåningen

finns dörrfoder i barockstil från 1700-talets första hälft, ett parti med bevarad slät bröstpanel och en kakelugnsspis från 1800-talets mitt. Liksom i våningen ovanför finns fyllningsdörrar, handhyvlade paneltak och breda trägolv. Ytskikt i hall och kök är av 1980-talsstandard.

Lägenheten på våning 1 trappa är den bäst bevarade inom fastigheten. Vid renoveringen på 1980-talet undantogs den från ytskiktrensning och en varsam upprustning gjordes istället 2003. Här finns golv med breda plank, en blåvit kakelugn från 1700-talet och två kakelugnar från 1800-talets första hälft. Köket, som får sekundärljus genom ett fönster i rummet vid gatan, är ovanligt intakt med paneltak. Den ursprungliga spisen med kupa har bevarats tillsammans med en infälld järnspis och ett vedskåp.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktbehandlingsmaterial som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.